

М.І. Чмаравя
(Маргіл’ёў, Беларусь)

ПРАЖСКІ І ВІЛЕНСКІ ПЕРЫЯДЫ ЖЫЦЦЯ І ДЗЕЙНАСЦІ Ф. СКАРЫНЫ Ё РАМАНЕ-ЭСЭ А. ЛОЙКІ “ФРАНЦЫСК СКАРЫНА, АБО СОНЦА МАЛАДЗІКОВАЕ”

У артыкуле аналізуецца мастацкі вобраз Францыска Скарыны, мастацкая рэцэпцыя яго першага пражскага, а таксама віленскага перыядаў жыцця і дзейнасці ў рамане-эсэ А. Лойкі “Францыск Скарына, або Сонца Маладзіковае”, адзначаецца, што А. Лойка па-мастацку арыгінальна асэнсаваў постаць Францыска Скарыны, а таксама ўнёс уклад у беларускую мастацкую рэцэпцыю Чэхіі і Вільні.

Беларуская мастацкая рэцэпцыя Чэхіі – краіны, культурныя і літаратурныя ўзаемасувязі з якой маюць цікавы і рознабаковы характар, мае сваю адметную спецыфіку, а таксама досыць трывалае месца ў творчасці шматлікіх беларускіх мастакоў слова. У некаторых папярэдніх публікацыях аналізавалася прысутнасць Чэхіі і чэхаў у беларускай паэзіі і прозе, адзначалася значнасць двухбаковых літаратурных стасункаў, роля Чэхіі ў беларускай гісторыі і культуры [1; 2; 3; 4].

Не менш цікавы мастацкі матэрыял для асэнсавання асаблівасці ўспрыняцця Чэхіі і асабліва Прагі ўтрымлівае раман-эсэ А. Лойкі “Францыск Скарына, або Сонца Маладзіковае”. Да канца неасэнсаваны ў беларускім літаратуразнаўстве твор А. Лойкі ўвасабляе сабой адметную мастацкую версію жыцця і дзейнасці Ф. Скарыны. Аўтар адлюстроўвае жыццё і дзейнасць адной з самых знакавых фігур у беларускай культуры – Ф.Скарыны падчас яго побыту ў Полацку, Кракаве, Вільні і Празе. Агульная ўзвышаная танальнасць, суб’ектыўная афарбоўка ў спалучэнні з аб’ектыўнай фактурай, выключна аўтарскі стыль апаведу, насычаны вобразамі, своеасаблівыя рытарычныя прыёмы, – усе гэта характарызуе раман-эсэ А. Лойкі “Францыск Скарына, або Сонца Маладзіковае”, дзе ўпершыню ў беларускай літаратуры так маштабна асэнсоўваецца і спасцігаецца асоба славутага першадрукара.

Феномен Ф. Скарыны імкнулася разгадаць не адно пакаленне даследчыкаў. Шматлікія “белыя плямы” ў яго біяграфіі спрабавалі запоўніць таксама паэты, пьсьменнікі, мастакі. Адно з пытанняў, чаму менавіта Прага, Чэхія была абрана Ф.Скарынам для здзяйснення яго самых грандыёзных мар? Значнасць гэтага месца ў жыцці і лёсе Ф. Скарыны дапамагае спасцігнуць раман-эсэ “Францыск Скарына, або Сонца Маладзіковае” (1990). “Там, там, дома, на берагах Дзвіны і Палаты, ён пачынаў браць і браў, каб аддаваць, бо ёсць на свеце толькі дзве вялікія навукі – умець браць, умець аддаваць, браць душой, аддаваць душой. Браць, спадзеючыся, што зможаш аддаць; аддаючы, не спадзеючыся, што ўраз будзеш аддзячаны, што ўраз ты будзеш зразуметы. І якраз, каб было што аддаваць, ён і пакідаў свой

Полацк, аб якім цяпер думае, – пакідаў дзеля Кракава, дзеля Падуі, цяпер – дзеля Прагі, пакідаў, як бы ідучы да сябе самога, якім ён цяпер ёсць у Празе, тут, ля чорнага друкарскага варштата. Усё ў яго мінулым як бы скравана было сюды – у Прагу, бо ён быў як сама мэтанакіраванасць, як бясконцае ўзвышэнне сябе, свайго духу, сваіх запасаў ведаў” [11, с. 16]. І сапраўды, лёсавырашальныя моманты для самога Ф.Скарыны, знакавыя падзеі для беларускай культуры адбыліся менавіта ў чэшскай Празе. А.Лойка па-мастацку ўзнаўляе чэшскія і пражскія рэаліі, вуліцы і будынкі, адметныя архітэктурныя помнікі, нацыянальны чэшскі каларыт, “памяцеку ўходжаныя чэшскія гарадкі і, як і гарадкі, больш з камення выкладзеныя чэшскія вёскі” [11, с. 145]. Скарынавы сляды “ажываюць” вакол Влтавы, што нагадвае яму Палату, ля Тынскага касцёла, на Старым месцы, Малай Стране, на Страгаўскім кляштары, Пражскім Градзе, каля сабора святога Віта, у Карлава мосту, на Градчанах, “што на ўсім гэтым божым свеце слынуць не толькі як стольны град места слаўнага Пражскага, але і як стольны град слаўнага Пражскага, але і як стольны град пісьмён славянскіх увогуле, і кніг, біблій славянскіх увогуле” [11, с. 56]. А.Лойка ўзгадвае і знакамітую “Вальдштэйнскую гасподу”, дзе “самае халаднейшае ва ўсёй Празе піва і смачнейшыя кнэдлікі” [11, с. 57]. Чым стала Прага для Ф. Скарыны ? “Ён яшчэ ніколі не думаў над тым, што калі сяброуюць людзі і кнігі, то пры гэтым нібы сябры ўжо і гарады, спародненыя людзьмі і кнігамі. Ён, можа, і думаць сам пра гэта не стане, але чым Прага для яго ёсць, ужо цяпер ён ясна разумее: адзіны горад, што даў згоду, пайшоў на дамоўленасць з ім, стаў месцам здзяйснення яго мары. < ... > І гэта Скарынінавае пшасце, што ў Паўла Севярына³ абставіны склаліся так, што на выгоду і невыгоду ён глядзець не стаў, а насустрач Скарыне пайшоў, можа, перш за ўсё зразумеўшы, што справа тут не ў выгодзе, а ў чымсьці большым” [11, с. 56]. Лойкаўскі Скарына любіць Прагу “бо не любіць Прагі, не палюбіць яе немагчыма” [11, с. 56]. Аўтар выкарыстоўвае традыцыйныя азначэнні для гэтага горада – злата Прага, “у якой ён зараз жыве, працуе, залатая не толькі таму, што залатаверхая сваімі ўзнесенымі ў неба крыжамі, купаламі, разьбою і балюстрадамі, што туляцца до сцен святыняў і багатых афіцынаў розных біскупаў, крамнікаў, перакупшчыкаў, але і таму, што прыгожаверхая, прагожасценная” [11, с. 58]. Аўтар асабліва падкрэслівае ролю горада ў жыцці Ф.Скарыны : “Без горада Францыск Скарына сябе проста не ўяўляў, не адлучаў сябе ад яго, як і горад яго ад сябе не адлучаў” [11, с. 65]. “Але ж гарады, у якіх ён пабываў, – гарады Еўропы блізкай, дальняй, ці ж не ўсе яны роўна блізкія яму, як Полацк, Вільня, Кракаў, Капенгаген, Падуя, Прага? У кожным з іх ён быў, заставаўся самім сабой, застаецца разумелым: яго разумеюць і ён разумее іншых” [11, с. 67], “зробленае ў Чэшскай Празе ён мог лічыць паловай свайго лёсу, і тады заставалася для яго палова другая, якую ён і павінен быў сам здзяйсняць, адвозячы адціснутае, аддрукаванае на радзіму” [11, с. 143].

Прысутнасць мноства гістарычных асоб у творы (Еранім Пражскі, Ян Гус, Марцін Лютэр, Жыгімонт Аўгуст, Бона Сфорца), мастацкае асэнсаванне эпохаль-

³ Павел Севярын – пражскі выдавец пачатку XVI, друкарняй якога, паводле меркаванняў гісторыкаў, карыстаўся Ф.Скарына.

ных падзей у Еўропе (пачатак нямецкай Рэфармацыі), вызначэнне месца і адносінаў усходнеславянскага першадрукара да іх, узмацняе ўспрыняцце Ф.Скарыны як аднаго з вядучых дзеячаў эпохі Рэнесанса, вялікага ліцвіна, палачаніна, еўрапейца, гуманіста, асветніка..

Цемра – святло, асвета – невуцтва, радзіма – чужына, дабро – зло, мінулае – будучае – гэта тыя бінарныя апазіцыі і сэнсавыя дамінанты, пры дапамозе якіх А.Лойка разважае над лёсам Ф. Скарыны.

Што датычыць беларускага вобраза Чэхіі, так ён, сапраўды, адметны. У ім не толькі ўлюбленасць у старажытную гісторыю Чэхіі, яе народ, але і падкрэсліванне сугучнасці лёсаў абодвух народаў, намаганне ўбачыць прыклад для пераймання, нарэшце – вера ў свае магчымасці. Пры ўсім гэтым трэба адзначыць, што беларускую рэцэпцыю Чэхіі і чэхаў яднае тое, што незалежна ад краіны і мовы, чужое заўсёды спасцігаецца і выяўляецца праз прызму любові да роднага краю, праз спецыфічнае беларускае ўспрыняцце, праз асэнсаванне свайго месца сярод славянскіх і еўрапейскіх народаў.

Па-мастацку асэнсоўваючы віленскі перыяд жыцця і дзейнасці Ф. Скарыны, прычыны вяртання на Радзмі, А. Лойка адзначае, што гэта было вяртанне “са здзейсненай марай, вяртання чалавека, які цану светламу сонцу зведаў, так па-асабліваму гларыфікаваў яго, з лёсам сваім, са сваёй асобай звязваў” [11, с. 175], “галоўнае, што плён яго пільнай трохгадовай працы ў Празе сюды давезены” [11, с. 176]. А. Лойка распавядае пра шчасце вяртання на Радзмі, а таксама і пра клопаты, якія асветніку прыйшлося перажываць у Вільні (смерць брата, суды, а таксама клопаты купецкія гандлёвыя, пажар, каханне да Маргарыты Адвернік і яе смерць). Раздзелы рамана-эсэ, прысвечаныя віленскаму перыяду жыцця Ф. Скарыны, бадай самыя лірычныя. Акрамя таго, постаць Ф. Скарыны ў іх надзвычай рамантычная, бо поўніцца яна каханнем да Маргарыты, тым, што вельмі моцна яго прывязвала да гэтага горада, знаёмага яшчэ з дзіцячых гадоў ад расповядаў бацькі. У Вільні нараджаліся новыя планы і ідэі друкавання новых тэкстаў. Галоўным жа клопатам было фінансаванне, “дастанванне грошай”, як і спрабаванне забяспечыцца апякунствам. Віленскія сябры: Багдан Онкаў, Якуб Бабіч, Юрый Адвернік – усе гэтыя асобы спрычыніліся да з’яўлення Скарынінавых выданняў, дапамагалі здзяйсненню яго планаў.

Як і вобраз Прагі, так і вобраз Вільні мае сваю асаблівую рэцэпцыю ў А. Лойкі. Вобраз горада асобны, кожны раз адметны, мае сваю функцыю, “удзельнічае” ў лёсе асветніка. “Вільня – не Прага. У Вільні ўсё-такі Францішак Скарына, як у сэрцы радзімы – у сэрцы Вялікага княства Літоўскага. Прага, хоць і родная сэрцу яго, мілая, але – на ўзбоччы. У Празе ён усё-такі быў такі далёкі-далёкі адсюль, хоць думкай сягаў сюды штохвілінна, хоць, як птушка з выраю, штохвілінна рваўся сюды. І што ён у сэрцы Княства, у сэрцы радзімы, ён тут штохвілінна гэта адчувае” [11, с. 224]. У рамана-эсэ паўстаюць гістарычныя і архітэктурныя рэаліі Вільні, Крэўская брама, рынкавая трохкутная плошча, шматлікія піўніцы, вулачкі, дзе гаманіць на розных мовах шматнацыянальны люд. А.Лойка асабліва падкрэслівае талерантнасць віленцаў, ліцвінаў, гарады якіх мелі шматнацыянальнае і шматкультурнае аблічча (ад славянаў да яўрэяў і татар-крымчан).

Разважаючы над выбарам Скарынам чарговых друкаваных тэкстаў, А. Лойка адзначае, што “Скарына не быў бы Скарынам, каб не “Апостала” ён ўзяў да друку. Скарына не быў бы Скарынам, каб, як мячом, не біў у сэрцы сваіх суайчыннікаў і сучаснікаў словамі, якія называюць сёння ключавымі. І гэта адна асалода – пазірнуць сёння на цуд ключавага слова ў “Апостале”: народ, вера, дабро, цнота, любоў, стараннасць, ісціна, слова, надзея, закон, вопыт, дух, справа, вучэнне, настаўнік, мудрэц, кніжнік” [11, с. 238], “моўчкі словамі біблейскіх прарокаў, як навароджаных немаўлятак, заклінаў узлюбіць чыстае слоў малака, стаць жывымі каменнямі, каб домам духоўным сябе пад небаў узносіць” [11, с. 235].

Такім чынам, можна адзначыць, што А. Лойка значна пашырыў у беларускай літаратуры мастацкую інтэрпрэтацыю вобраза Францыска Скарыны, беларускую мастацкую рэцэпцыю Прагі і Чэхіі, а таксама Вільні. Аўтар твора лічыць, што абранне чэшскай Прагі Скарынам было прадвызначана для здзяйснення справы свайго жыцця, свайёй самай заповітнай мары – кнігадрукавання. Вуснамі свайго галоўнага героя – Францыска Скарыны, А. Лойка выказвае ўдзячнасць Чэхіі і чэхам, за прытулак, падтрымку і магчымасць здзяйсняць сваю працу. У рамане-эсэ адзначаецца даўнасць сувязей беларусаў і чэхаў, іх узаемная цікавасць. Вобраз Ф. Скарыны ў гэтым творы таксама мае сваю адметнасць. Ён паўстае як сапраўдны еўрапеец, урбаніст, з вялікай культурнай талерацый, эмпатыяй да іншых земляў і культур і, разам з тым, грамадзянінам свайёй Радзімы, патрыётам. Постаць Ф. Скарыны ў рамане надзвычай жывая, чалавечая, з сумневамі і спадзяваннямі, надзеяй і разачараваннямі, каханнем і ахвярнасцю. Гэты мастацкі твор дапамагае наблізіцца да разумення адной з самых ключавых і знакавых фігур у беларускай культуры, спасцігнуць тайны першадрукара, вытокі яго натхнення, самасвядомасці, па-мастацку падумаць шматлікія неведомыя факты яго жыццёвага шляху.

Спіс літаратуры:

1. Чмаравя, М.І. Шляхі ўзаемнага пазнання: беларуская літаратура ў Чэхаславакіі (1920–1945) // М.І. Чмаравя. – Магілёў, 2004. – 136 с.
2. Чмаравя, М.І. Пад сцягам славянскай ўзаемнасці (Жыццё і дзейнасць Адольфа Чэрнага) // М.І. Чмаравя. – Роднае слова. – 2004. – № 8. – С. 102–106.
3. Чмаравя, М.І. Рэцэпцыя творчасці Янкі Купалы ў міжваеннай Чэхаславакіі // М.І. Чмаравя / Славянскія літаратуры: праблемы развіцця : зборнік артыкулаў. – Мінск : РВШ, 2003. – Т. 1. – С. 116–122.
4. Ластоўскі, В. [З нашага жыцця] // В. Ластоўскі. Выбраныя творы / уклад., прадмова і каментарыі Я. Янушкевіча. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 1997. – 514 с.
5. Ядвігін, Ш. В. Марцінкевіч у практычным жыцці // Ядвігін Ш. – Выбраныя творы. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2006. – 293 с.
6. Колас, Я. На шляхах волі // Я. Колас / Збор твораў у 14 т. Т. 10. – Мінск, 1976. – 550 с.
7. Колас, Я. Падарожжа ў Парыж // Я. Колас / Збор твораў у 12 т. Т. XI. – Мінск, 1964. – 456 с.

8. Геніюш, Л. Выбраныя творы // Л. Геніюш. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2000. – 616 с.

9. Танк, М. Збор твораў : у 6 т. // М. Танк. – Мінск, 1978. – Т.2: Вершы і паэмы. 1945 – 1954. – 280 с.

10. Барадулін, Р. Выбраныя творы : у 2 т. // Р. Барадулін. – Мінск, 1984. – Т. 2 : Вершы, паэмы, радкі дарог. – 250 с.

11. Лойка, А. Францыск Скарына, або Сонца Маладзіковае / А. Лойка / Раман-эсэ. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1990. – 382 с.